

ספרייתו של הרמ"א ודרכי השימוש בה בפסקיו

אליעזר יהודה בראדט

דיווח התקדמות, סתיו תשע"ז

הצעת המחקר המתוכננת בתחילת דרכי במכון עסקה בצורך לבדוק את הרכב ספריית הרמ"א וע"י זה להבין איך זו השפיעה על מהלך הפסיקה שלו.

בדיקה זו השתלשלה באופן טבעי וישר מעבודת הדוקטורט שסיימתי לפני מספר שנים באוניברסיטת בר אילן בשם 'פרשנות השלחן ערוך לאורח חיים ע"י חכמי פולין במאה הי"ז'. במסגרת המחקר במכון הלכתי קצת אחורה להבין מהלך הפסיקה של הרמ"א.

קיימים כמה מחקרים על הרמ"א. בין השאר בספר גדול שכתב אשר זיו. אבל ספר זה לא מפנה את מבטו להרכב ספרייתו של הרמ"א וגם לא למהלך הפסיקה שלו. גם בשאר המחקרים שנכתבו עליו, כמו של רב צעיר בתולדות הפוסקים, פרטים אלו אינם נידונים לעומק.

סברתי שבדיקת הספרייה ובעקבותיה ניתוח של מהלך הלימוד שלו יתרמו הרבה להבנת מהפכת הרמ"א בהלכה, דבר שאין להפריז בחשיבותו בשל מעמדו הבכיר של הרמ"א בעולם ההלכה במאות שנים האחרונים.

כדי לבצע את משימתי הלכה למעשה, התחלתי לאסוף את כל אזכורי הספרים בחיבוריו 'דרכי משה הארוך' ושו"ת הרמ"א ושאר ספריו, כדי להתחקות אחרי ספרייתו.

מהר מאוד התברר שמלאכת האיסוף דורשת הרבה עבודה וזמן, שהרי יש צורך לבדוק כל אזכור לגופו אם הציטוט הוא מכלי ראשון או מכלי שני. בהמשך הזמן ראיתי שהוא מרבה לצטט ב'דרכי משה הארוך' על אורח חיים שני חיבורים באופן תדיר: 'מנהגי מהרי"ל' ו'ספר מנהגים לר' אייזיק טירנא'. גילוי זה הביאני לעיין ביחסו של הרמ"א לספרות המנהג האשכנזית של המאה הארבע עשרה ולהתמקד בנושא זה באופן הדוק.

התחלתי לאסוף את אזכורי שני החיבורים האלו תוך שהתרכזתי בהלכות ימים נוראים. לאחר שאספתי באמתחתי יותר מ-120 ציטוטים מספרים אלו, שמתי לב שקיימים הבדלים שונים ביניהם בצורת העתקתם וביחסו אליהם. עיון במהות שני ספרים אלו, בעקבות ספרות המחקר שנכתבה עליהם ע"י חוקרים שונים בעברית ובאנגלית במשך השנים, הביא אותי להבנת מטרתו של הרמ"א בהבאותיו משני ספרים אלו.

בדרך זו הגעתי לכמה הצעות בהבנת המושג 'מנהג' בעולמו של הרמ"א. לפי תפיסתו קיימים מנהגים שאין להם מקור בחז"ל, ואעפ"כ נוהגים לקיימם. שטחתי את התובנות שעלו לי במחקר זה במאמרי הראשון.

מחקר זה הביא אותי למאמר השני שאני מסיים עתה: 'מנהג שטיחת הפרחים בחג השבועות: ליטא מול גליציה כמקרה מבחן בשאלת השפעת נוהגי חג המולד'.

במחקר זה בחרתי מנהג אחד שאין לו מקור בחז"ל, כאשר מקורו של הרמ"א הוא ספרות המנהג האשכנזית של המאה הארבע עשרה, מהרי"ל ור' אייזיק טירנא, ובדקתי איך במשך הדורות הוסיפו על המנהג פרטים שונים. המנהג התחיל רק בשטיחת הפרחים בחג השבועות, ובאיזה שלב הוסיפו על מנהג זה גם העמדת אילנות בבתי כנסיות ובבתים. אחר כך הועלה חשש שאסור לעשות כן משום 'בחוקותיהם לא תלכו'.

עיון במנהג ובהסתעפויותיו חידד את ההבדל בין גישת חכמי ליטא לגישת חכמי גליציה במאה הי"ט בעניין זה, הקשור לנוסח המקור הראשוני שהעלה את החשש של 'ובחוקותיהם', שהוא הגר"א, כפי שהובא בספר חיי אדם. כמה מילים שחסרות בכמה מהדורות של החיי אדם תורמות להבנת דברי הגר"א. באמצעות הבנת החג הנוצרי-אורתודוקסי 'פנטקוסט' שנהג באזור וילנא ניתן להבין את כוונתו. בגליציה לעומת לא חגגו כמו בוילנא, ולכן חששו שכוונתו היה על 'קריסמאס'.

המאמר השלישי שאני מסיים כעת עוסק ברמ"א כסמכות הלכתית בחיבור הפופולארי 'מטה אפרים', לר' אפרים זלמן מרגליות. החיבור מטה אפרים על הלכות ימים נוראים, נחשב מאוד באזור גליציה וסביבותיה, וכיון שבמאמרי הראשון עלה בידי לברר הרבה עניינים בדרך הפסיקה של הרמ"א בהלכות ימים נוראים, סברתי ללכת מחיל אל חיל ולעיין בהשפעת פסקי הרמ"א על חיבור זה שנכתב מאתיים וחמישים שנה אחריו.